

Кравченко О.О., к.пед.н., доц. кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

РОБОЧИЙ КЛУБ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПРОЛЕТКУЛЬТУ

У статті охарактеризовано робочий клуб як структурну одиницю Пролеткульту, визначено його мету, завдання та напрями діяльності в контексті культурно-просвітницького руху 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: робочий клуб, культура, освіта, виховання, культурно-просвітницький рух, Пролеткульт.

Організаційні засади пролетарського руху в Україні склалися значно пізніше, ніж у європейського робітничого класу. Це пояснюється особливостями соціально-економічного розвитку українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій, традиціями господарювання і суспільної самодіяльності. Посідаючи власну, досить чітко окреслену нішу, пролетаріат виробляв специфічні, притаманні лише йому погляди на державу, економіку, політику, освіту, культуру, релігію. Завдяки цьому формувалася корпоративно-класова свідомість, особливий менталітет робітництва. У руслі активного поширення соціалізму надавалася особлива роль, «місія» пролетаріату як окремого класу. У цьому контексті виникла ідея створення особливої пролетарської культури. Її поява пов'язана із процесами індустріалізації, з ростом чисельності робочого класу в промислово розвинутих країнах, з необхідністю підвищення культурного рівня пролетаріату.

Пролеткульт - культурно-просвітницька і літературно-художня організації пролетарської самодіяльності при Наркомосі, яка мала за мету широкий і всебічний розвиток пролетарської культури самим пролетаріатом. Організація Пролетарської Культури була створена за місяць до Жовтневого перевороту з метою підтримки «самодіяльності» пролетаріату у різних сферах культури, причому тільки на добровільних засадах. Діяльність Пролеткульту була спрямована на те, щоб «дати робітничому класу цілісне виховання, що незаперечно направляє його колективну волю й мислення»; за мету Пролеткульт ставив «вироблення самостійної духовної культури».

Робота Пролеткульту проводилася у двох напрямках: перший - культурно-просвітницька діяльність і організація пролетарської освіти; другий - творча робота у сфері мистецтва, літератури, театру, музики. У межах першого напрямку робота реалізувалася через організовані робочі клуби, студії, бібліотеки, читальні, школи грамоти для дорослих, дитячі пролеткульти, музеї, вечірні класи загальноосвітнього, загальнополітичного напрямку, організацію концертів, видавничу діяльність. Пролеткульт мав ряд періодичних видань (журнали «Пролетарська культура», «Грядущее», «Горн», «Гудки» - всього близько 20 органів), випустив багато збірників пролетарської поезії та прози.

Історіографічний огляд показав, що організаційно-педагогічні засади діяльності Пролеткульту в Україні як окрема наукова проблема комплексно й системно не досліджувалася, водночас, є надзвичайно об'ємною та пов'язана з необхідністю осмислення великої кількості історико-педагогічних фактів і документів, кожен з яких відкриватиме важливі аспекти цього феномену, сприятиме усвідомленню взаємозв'язку та протиріч процесу його становлення та розвитку. Вивчення та аналіз культурно-освітньої практики робочих студій і клубів, що є складовими організаційної структури Пролеткульту, дозволить виявити окремі закономірності його діяльності як історико-педагогічного феномену.

Мета статті - охарактеризувати робочий клуб як структурну одиницю Пролеткульту, визначити його мету, завдання та напрями діяльності в контексті культурно-просвітницького руху 20-х рр. ХХ ст.

Пролеткульт - самостійна організаційна форма культурно-просвітницького руху пролетаріату, один із шляхів реалізації якого - *робочий клуб* як осередок творчої самодіяльності робітників.

Початок активної культурної роботи на підприємствах припав в основному на 1917 -1919 рр. До революції лише деякі підприємства здійснювали окремі культурно-просвітницькі заходи. Водночас, після «ленінського» розгрому Пролеткульт займається в основному клубною роботою.

На думку пролеткультівців, основною формою за допомогою якої повинна створюватися пролетарська культура був робочий клуб: «Завдання студій «Пролеткульту» - створення інтелігентного робітника і розвиток пролетарської культури. Клуб - природний центр, який зв'язує діяльність окремих студій. Без цієї

(клубної - *О.К.*) роботи немає масової роботи, а є лише робота серед маси» [7, с. 41].

Поряд з просвітою та комуністичним вихованням важливим завданням робочого клубу виступало виявлення та розвиток творчих здібностей і талантів робітників. Про це писав у статті «Пролеткульт і радянська культурна робота» А. Луначарський: «Пролеткульт повинен зосередити всю свою увагу на студійній роботі, на виявленні і підтримці оригінальних талантів серед пролетаріату, на створенні гуртків письменників, художників, всякого роду молодих вчених із робочого класу, на створенні різноманітних студій і живих організацій у всіх сферах фізичної і духовної культури, з однозначним завданням розвивати там вільні без натяжки і без видумок насіння, які знаходяться в пролетарській душі» [8, с. 3].

Робочий клуб знаходився під ідеологічним і методологічним керівництвом комуністичної партії, погоджував свою роботу з її місцевими організаціями, профспілками, виступаючи провідником їх ідей та заходів, розглядався як дійсний помічник партії, профспілок в умовах нових соціально-економічних перетворень. Із доповіді Н. Крупської на курсах-конференції клубних робітників 26 вересня 1928 р.: «Клуб не повинен бути чимось випадковим, куди можна прийти або не прийти, а повинен відігравати велику роль у системі тих установ, тих організацій, які беруть участь у будівництві соціалізму. Клуб - це осередок будівництва соціалізму... клуб повинен бути не просто якоюсь чайною, кіно і театром чи якимось-іншим місцем, а повинен бути дійсно місцем, яке б допомогло будівництву соціалізму» [11].

Відтак, клуб ставав важливою умовою підняття трудової культури робочого класу, підвищення «якості роботи» робітників. Завдання клубу полягало у підвищенні свідомості робочої маси, як учасників соціалістичного будівництва, активізації їх сутнісних сил, вдосконаленні їх професійної грамотності й майстерності.

Пріоритетною особливістю робочого клубу виступало те, що він не виступав установою, яка готує фахівців в тій чи іншій сфері художнього мистецтва. Гармонійний всебічний розвиток його членів в умовах пролетарського будівництва - загальна мета робочого клубу.

В цілому основне завдання робочого клубу - комуністичне революційно-класове виховання мас, це завдання - інтегральне і передбачало: політико-просвітницьку і пропагандистську роботу; розвиток господарсько-виробничої свідомості мас; розвиток нових форм пролетарської громадськості - колективізму;

творчість елементів нового побуту; розвиток творчої самодіяльності робітників [15, с. 11].

До структури робочого клубу відповідно до Статуту входили: а) навчальні курси; б) студії; в) спектаклі, концерти, вечори, екскурсії та ін.; г) бібліотека-читальня; д) довідкове бюро; е) гімнастичний зал; є) буфет та їдальня. У ході теоретичних розробок та практичної діяльності робочих клубів передбачалися ще такі структурні підрозділи: кімнати відпочинку, кімната для ігор, більярдна, спортзал, приміщення театру, дитячі кімнати, літні приміщення тощо [1].

При клубі в залежності від потреб створювалися студії: драматична, хорова, музична, літературна, образотворчих мистецтв, наукова та ін.

Теоретики Пролеткульту порівнювали студії з лабораторіями, де «...в особливій, частково штучній обстановці здійснюються досліди над пошуками нових культурних завоювань» [5, с. 19]. Лише після того, як невеликі групи вчених і учнів після тривалою і мало помітної роботи в лабораторіях досягнуть певних результатів, наслідки їхньої праці будуть винесені за межі лабораторних стін, будуть «...кинуті у гуркітливі заводи, стануть доступні широкій масі, ввійдуть у повсякденне використання» [5, с.19]. Фактично лабораторний, закритий характер, клубної роботи, її відірваність від життя та штучність - це одна із причин її занепаду, про що неодноразово вказували дослідники культурно-просвітницького руху 20-х рр. ХХ ст.

Відповідно до Статуту членами клубу могли бути особи, незалежно від статті, які досягли 16 років і були членами партійних або робочих організацій та рекомендовані двома членами клубу чи відповідними організаціями, до того ж вчасно сплачують членські внески. Разом з тим, ідеологи Пролеткульту вказували, що доступ до робочих клубів і студій має бути вільним для відвідування уроків і занять у якості слухачів. Адже, слухачі - це резервний кадр студійців, що пов'язує їх з масою [5, с. 21].

Засоби клубу склалися із внесків, плати, доходів від проведених заходів тощо. Справами клубу керували загальні збори і виборне управління, яке вибиралося загальними зборами клубу. До нього входили голова, його помічник і касир. В його обов'язки входило керівництво клубом, скликання загальних зборів, ведення книги членських внесків і бухгалтерська звітність.

Загальні збори членів клубу скликалися, як правило, один раз у півроку. На них

запрошувалися усі члени клубу. Вони вирішували усі важливі поточні питання, затверджували статут клубу, обирали правління клубу, визначали пріоритетні напрями діяльності. Керівництво клубом здійснював організатор-інструктор, завдання якого полягали в організації, спрямуванні роботи правління, клубних комісій, ради клубу до теоретичного і практичного виховання членів клубу та формування в них організаційних навиків самостійної роботи [10].

Варто відзначити, що з самого початку діяльності Пролеткульт закладав основи методики клубної роботи, яка в подальшому отримала широке розповсюдження у робочих клубах.

Водночас, робочий клуб розглядався не лише як школа комуністичного виховання і просвіти, а й як форма масової громадсько-комуністичної творчої самодіяльності не лише у сфері мистецтва, а й у сфері політичній, професійній і виробничій. Тому основоположним принципом роботи клубу - це сприяння та розвиток самодіяльної творчості робітників, а не чітка регламентація, на що повинна спрямовуватися увага культпрацівників: «Клуб повинен жити, активність членів повинна бити ключем. Не виконання «розкладу», а творча робота. Нехай буде місце кожному новому плану, нехай буде миттєво схоплена здорова думка, відмічено і укріплено кожний найменший прояв ініціативи. Поменше вузьких рамок. Більше простору самодіяльності» [9].

Практична робота клубу мала організований і цілеспрямований характер, з чітким плануванням та визначеною метою із загальною програмою для всіх членів. Відповідно секційна робота розглядалася як додаткова до загальної і мала конкретно-цільовий характер, будувалася на принципах «співдружності» [4].

До загальної програми входили предмети: фізичне виховання, ритміка, постановка голосу, усна і письмова розмова, хоровий спів, ідеологічні предмети. Секційна робота здійснювалася у сфері театральній, літературній, музичній та образотворчих мистецтв.

З метою надання методичної допомоги робітничим клубам видавництво Оргбюро Пролеткульту видавало різноманітні видання та періодичні органи. Зокрема, журнал «Робочий клуб», який виходив у Москві з 1924 р. по 1929 р., а з 1929 по 1931 - під назвою «Клуб и революция», що висвітлював питання клубної роботи в центрі і на місцях, носив практичний, інструктивний і інформаційний характер. У

програмі журналу, яка вміщена в першому номері, визначено, що метою видання є висвітлення питань клубної роботи, усього цінного, що в цій сфері вже сформувалося, врахування досягнень на місцях, виявлення негативних моментів, допомога клубним робітникам інструктивними матеріалами, живий зв'язок з клубами через мережу «клубкорів» [13].

У робочих клубах для реалізації творчих прагнень членів були використані різноманітні форми і методи роботи.

Основною формою клубної роботи була лекція, обов'язковий курс яких містив: історію мистецтва, історію літератури, історію соціалізму, робітничий рух, історію і програму РКП та ін. Їх рекомендувалося читати в «дусі революційного марксизму». Лише після проведеної виховної роботи можна була приступати до роботи у студіях, щоб розвивати творчі можливості. Поступово творча робота у студіях відходила від випадковості і переходила до методично організованої і носила постійний неперервний характер.

При клубах відкривалися власні буфети. Варто звернути увагу на той факт, що в умовах економічної нестабільності тих років клубний буфет міг дати хоч невеликий обід робітникам культури. Разом з тим культурно-просвітницька робота велася і в буфеті. На стінах висіли агітаційні матеріали, плакати, стінгазети, виставкові роботи членів клубу та ін.

Цікаві статистичні відомості про діяльність робочих клубів станом на 1924 р. на основі анкетування третьої частини усіх клубів СРСР, крім клубів міста Москви та Ленінграду. Із чого випливає, що в кожному клубі діяв в середньому хоча б один гурток. Найбільшою популярністю користувався драматичний гурток у 80 % всіх клубів. Громадсько-політичні гуртки охоплювали близько 62 % усіх клубів, музичні гуртки - 56 %, гуртки фізичного виховання - 42 %, наукові (до 26 %) [17].

Теорія пролетарської культури передбачала участь у її будівництві лише пролетаріату, який зв'язаний з виробництвом, проте на практиці до складу пролеткультівських організацій і студій входили й інші соціальні верстви, так як «...не завжди вдавалося видержувати соціальну основу організації, і на місцях її розширювали, залучаючи у сферу своєї діяльності селян і міщан» [16]. Станом на 1922 р. за результатами перевірки діяльності пролеткультівських організацій соціальний склад був наступним: робітників, пов'язаних з виробництвом - 44, 14 %; із

робітничого середовища і дітей робітників - 36,40 %; інших - 19,46 % [3, с. 87]. Відтак менше половини студійців були представники індустріального пролетаріату.

Якщо розглянути діяльність клубів з позицій тематики проведених заходів за три місяці, то провідну позицію займають питання суспільно-політичні - 762 вечори, 243 вечори - з питань санітарії та гігієни, 136 - з питань природничо-наукові, 146 - антирелігійні, 93 - виробничі, 95 - питання побуту, 59 - питання профруху [2]. Враховуючи необхідність відповідності тематики проведених вечорів існуючим вимогам часу, то таким показникам відповідали питання виробничі та суспільно-політичні, що встановлено на основі результатів анкетування членів клубу стосовно відвідування відповідних вечорів.

Розширення напрямів клубної роботи вимагало створення організаційно-методичного центру, який би координував діяльність клубів та надавав необхідну допомогу. Відтак у 1925 р. при Всеукрпролеткультурі було засновано клуббюро з метою обліку реальних досягнень клубної роботи для подальшої методичної її побудови. Його завданнями поставали: а) надання допомоги організаціям, що здійснюють клубну роботу; б) облік клубної роботи; в) розробка питань методики клубної роботи на основі обліку [6].

Водночас, посилювався вплив профспілок на діяльність клубів, про що йдеться у матеріалах VII з'їзду профспілок: «основне завдання, що стоїть перед клубом - бути важливим важелем профспілок у справі підняття політичного і культурного рівня робочих мас і розвитку пролетарської громадськості на основі конкретних завдань соціалістичного будівництва» [12, с. 3]. До того ж в умовах індустріалізації країни, відновлення народного господарства, переходу на колективні форми землекористування, одночасно посилювалася необхідність культурного розвитку. Саме робочому клубу надавалася роль масової політико-просвітницької організації, що ставила за мету комуністичного перевиховання робітників з одночасною організацією раціонального відпочинку і дозвілля, яка виступала могутнім засобом соціалістичного будівництва. У цьому контексті шукалися шляхи наближення клубу до робітничої маси як в територіальному, так і змістовому значенні. Посилювалися вимоги до клубних робітників, які повинні були прекрасно володіти методикою клубної справи, повинен бути добре кваліфікований як у політичному, загальноосвітньому, так і в спеціальному клубному відношеннях.

Згодом у 1929 р. відбулося злиття клубних журналів «Клуб» і «Робочий клуб», що виступало першим кроком з координації керівництва клубною роботою. Новий журнал «Клуб і революція» передбачав відображати керівну лінію КО ВЦСПС, Головополітпросвіту, АПО, ЦК ВЛКСМ і Пролеткульту у справі будівництва клубної роботи [14].

У 1932 р. внаслідок тоталітарної політики сталінізму організації Пролеткульту припинили свою діяльність і були розпущеними. Відтак, клубна робота піддавалася посиленій ідеологізації та була позбавлена будь-якої ініціативності та самостійності.

Таким чином, робочий клуб - це масова, робоча громадська організація, яка була центром пролетарської громадськості, комуністичного виховання і просвіти робочих мас і місцем безпосереднього товариського спілкування і відпочинку робочих та їх сімей. У ході дослідження діяльності робочих клубів 20-х рр. ХХ ст. встановлено, що основними напрямками їх роботи були: освітня, виховна, виробнича, агітаційно-пропагандистська (політична), самоосвітня, дозвіллєва, художня, естетична.

Перспективними аспектами досліджуваної проблеми є: організаційна структура робочих клубів, підготовка кадрів клубної роботи, навчально-методичне забезпечення діяльності клубів, їх становлення в окремих містах України.

Список використаних джерел:

1. Беган Р. Лицо клуба (К вопросу о клубном строительстве) / Р. Беган // Рабочий клуб. - 1926. - № 6-7. - С. 71-74
2. Гинзбург Р. Чем клубы живы / Р. Гинзбург // Рабочий клуб. - 1925 - № 1. - С. 10-11.
3. Горбунов В.В. Ленин и пролеткульт / В.В. Горбунов. - М. : Политиздат, 1974. - 239 с.
4. Искусство. Общее положение // Искусство в рабочем клубу. - М.: Всероссийский Пролеткульт, 1924. - С. 11.
5. Керженцев В. Методы работы «Пролеткульта» \ В. Керженцев \ Пролетарская культура. - 1919. - № 6. - С. 18-22.
6. Клуббюро Всеукраинского Пролеткульта (Харьков) \ Рабочий клуб. - 1925. - № 4-5. - С. 95
7. Кнышов П. О работе в пролетарских клубах / Кнышов П. // Горн. -1919. - Кн. 2-3. - С. 41
8. Луначарский А. Пролеткульт и советская культурная работа \ А. Луначарский \ Пролетарская культура. - 1919. - № 7-8. - С. 1-3.
9. М.Р. Летучие собрания, комиссии и кружки, как проявление самодеятельности членов клуба / М.Р. // Рабочий клуб. - 1924. - № 3-4. - С. 41
10. М.Р. Нужен ли в клубе заведующий / М.Р. // Рабочий клуб. - 1924. - № 8. - С. 8-10
11. Надежда Константиновна Крупская. К 60-летию со дня рождения \ Надежда Константиновна Крупская \ Клуб и революция. - 1929. - № 1. -С. 10-11.
12. Носовский Е. Некоторые вопросы внутриклубной демократии // Рабочий клуб. -1928. - № 3 . С. 3-6
13. От редакции // Рабочий клуб. - 1924. - № 1. - С. 3
14. От редакции \ Клуб и революция. - 1929. - № 1. - С. 3-5.
15. Плетнев В.Ф. Рабочий клуб. Принципы и методы работы \ В.Ф. Плетнев. - Всероссийский Пролеткульт. - М., 1923.
16. Пролетарская культура. - 1920. - № 17-19. - С. 75
17. Р.Г. М. Лейзеров. Клуб в цифрах / Р.Г. // Рабочий клуб. - 1924. - № 3-4. - С. 89-90.

